

SOMORJAI ÁDÁM OSB

BÉKÉS GELLÉRT OSB,
A NYUGATI MAGYAR BENCÉSEK ELŐLJÁRÓJA

Békés Gellért bencés (1915. január 3–1999. július 29.) életének nagy részét Rómában töltötte, itt szerkesztette a Katolikus Szemle külföldi folyamát, amelyet a nyugati magyar értelmiség, így Adriányi Gábor is olvasott, sőt abban publikált is.¹ A nyugati magyar bencések e neves tagjának életrajzával kapcsolatban utalunk előző közléseinkre.² Most eltekintünk több minőségétől, így nem foglalkozunk a Szent Anzelm Bencés Egyetem szakramentális professzori tevékenységével (1946–1994),³ nem méltatjuk az ökumenizmus művelőjét vagy a Katolikus Szemle főszerkesztői tevékenységét,⁴ sem magyar irodalmi érdemeit,⁵ sem a Magyar Pax Romana Katolikus Egyetemi Mozgalomban⁶ végzett főlelkési és kiadói tevékenységét, sem az Újszövetségi Szentírás fordító-

1 Két közlését találtuk: *Adriányi Gábor*: A negyvennyolcas események és az Egyház. Katolikus Szemle 14. (1962) 1. sz. 16–21; *Uő.*: Salacz Gábor (1902–1978). Katolikus Szemle 31. (1979) 1. sz. 78–79.

2 Fontosabb momentumok: két hosszú periódust töltött a Szent Anzelm Bencés Primásapátságban, előbb mint növendék (1933–1940), majd mint professzor (1946–1994). Itt a következő hivatalokat töltötte be: a Magyar Bencés Kongregáció generális prokurátora 1946/1963–1966, Superior Maior Benedictinorum Hungarorum in exteris (a külföldi magyar bencések előljárója) 1957/1961–1992, Vicarius Archiabbatis in exteris (a főapát külföldi helyettese) 1957/1961–1992. A Pápai Szent Anzelm Egyetemen a dogmatika és ökumenizmus tanára 1946-tól, ugyanott a Pápai Liturgikus Intézetben az ökumenizmus és a liturgia tanára 1972-től, a teológiai kar dékánja 1963–1967 és 1971–1977, rektorhelyettes 1972–1974, alperjel 1977–1980, perjel 1980–1983. *Somorjai Ádám*: Magyar bencések Nyugaton, 1931–1992. Rend- és jogtörténeti vázlat. Collectanea Sancti Martini. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője I. Pannonhalma, 325–352., 330. L. még: Magyar Katolikus Lexikon (= MKL) I. 1993. 699., továbbá a 80. születésnap alkalmából megjelent két (magyar és idegen nyelvű) ünnepi kötetet, továbbá *Somorjai Ádám*: Békés Gellért pályaképehez. Pannonhalmi Szemle 3. (1995) 1. sz. 59–64; *Uő.*: Gellért atyáról – subjektíven. Tíz éve hunyt el Békés Gellért bencés szerzetes. Új Ember 2009. júl. 19. 8.; *Uő.*: Békés Gellért OSB, 1915–1999. In: Istenkereső tudósok. Magyar katolikus teológusportrék a XX. század második feléből. Szerk. Kránitz Mihály. Új Ember Kiadó, Bp., 2007. 37–48. Olasz nyelven négy szerző méltatta: Pius Engelbert OSB, Richard James Cleary OSB, Sárközy Péter és Jos E. Vercauysse SJ. In: Mille anni di storia dell'arciabbazia di Pannonhalma. Szerk. Pál József–Somorjai Ádám, Accademia d'Ungheria in Roma–METEM, Róma–Pannonhalma, 1997. 177–211.

3 L. a következő ünnepi írást: *Jos E. Vercauysse SJ*: Gellért Békés in unitatis servitio. In: Mille anni i. m. 207–211.

4 A folyóirat 1990-ig jelent meg, utána évente két összevont számban 1991–1995 között. Erre vonatkozóan l. Pomogáts Béla, Kovács K. Zoltán és Rónay László írásait a 80. születésnapra megjelent kötetben. Az egység szolgálatában. Köszöntő Békés Gellért 80. születésnapjára. Szerk.: Boór János–Kiss Ulrich SJ–Kovács K. Zoltán–Somorjai Ádám. Katolikus Szemle, Pannonhalma, 1994. 84–123. [Katolikus Szemle (1994) 3–4. sz.]; továbbá Repertórium a Katolikus Szemle I–XXX. évfolyamához, 1949–1978. Összeállította Véber Gyula és Véber Gyuláné. Külföldi Magyar Katolikus Akció, Róma, 1980.

5 Vö. *Sárközy Péter*: Gellért Békés, il letterato comandato da Dio. In: Mille anni i. m. 195–205.

6 Magyar Pax Romana Katolikus Értelmiségi Mozgalom, I.: MKL VIII. 2003. 396sk.

jának kritikáját.⁷ Ezen írásunk célja az ő működésének egyik kevésbé ismert, de mind az ő bencés élete, mind pedig az 54 nyugati magyar bencés számára meghatározó legfőbb előljárói (*superior maior*) szolgálatának vázlatos összefoglalása.

Vázlatosnak mondjuk, ám meglepő lesz, mennyi levéltári forrást tudunk felvonultatni, csakúgy, mint Kelemen Krizosztom főapát emigrációs éveiről készült monográfiánkban, amelyre a következőkben ismételten utalunk.⁸ Témánkat illetően már 1994 óta olvasható Blazovich Ágoston bencésnek, az Európai Rendi Közösség előljárójának írása.⁹ Az eltelt húsz esztendő alatt forrásbázisunk jelentősen megnövekedett. Elsődleges forrásainkat Gellért atya prokurátori, superior maiori levéltárában találtuk meg,¹⁰ s ezt az elmúlt évek alatt sikerült tovább bővíteni mind a pannonhalmi tudományos gyűjtemények, mind pedig a nyugati magyar bencés alapítások levéltári anyagának felkutatásával és rögzítésével.¹¹

Békés Gellért prokurátori működése forrásainak időrendjéhez hasznos eligazítást nyújt két hivatali iktatókönyve.¹² Az egyik a pannonhalmi főapáti hivattal, a római Szerzetesi Kongregációval és más vatikáni, külső hivatalokkal való hivatalos levelezést tartotta számon, a másik a külföldi rendtársakkal való hivatalos levelezést.¹³

7 1951–1985 között 10 nyugati, 1989–2014 között kilenc hazai kiadást ért meg.

8 *Somorjai Ádám*: Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát emigrációs évei (1947–1950). Különös tekintettel a Magyar Bencés Kongregáció jogfejlődésére. METEM, Budapest, 2014. (Pannonhalmi Apátok és Főapátok I.)

9 *Blazovich Ágoston OSB*: A nyugaton élő magyar bencések élete és előljárójuk. In: *Az egység szolgálatában* i. m. 9–24. L. még: *Somorjai Ádám*: Magyar bencés közösségek Nyugaton. In: „Újat és régít”. Szennyay András pannonhalmi főapát úr 80. születésnapjára. Pannonhalmi Főapátság, Pannonhalma, 2001. 149–160.

10 Pannonhalmi Főapátság Levéltára, Prokurátori Levéltár (Pannonhalma; = PFL PL).

11 L.: *Somorjai Á.*: Kelemen Krizosztom i. m. 212. Rögtön hozzá is kell fűznünk, hogy a források bőségét több tényező is magyarázza: a rendkívüli helyzet, a földrajzi távolság, a kapcsolattartás igénye és szükségessége volta, továbbá az a körülmény, hogy annak is szükségét érezték a főszereplők, hogy ezeket a leveleket, iratokat megőrizzék, majd levéltárban helyezték el. Azaz: ezeknek a dokumentumoknak már a maguk korában is volt becsületük, és utólag is nagy gonddal őrizték, védtek őket.

12 Őrzési helyük: PFL PL.

13 A hivatali ügyeket rögzítő iktatókönyv címlapján előnyomtatva: „Liber Protocolli Procuratoris Generalis Congregationis Hungaricae, O.S.B. Pro petitionibus S. Sedi Factis, Dat. 1947 Ad ... Num... Ad ... Abbatia Sancti Anselmi de Urbe, Roma”. 250 számozott lap, utolsó bejegyzés a 62. oldalon. Az első tétel dátuma 1947. augusztus 31. Beírás latinul: „Archiabbas committit regimen Abbatis Nullius Abbati substituto”, magyarul: A főapát (Kelemen Krizosztom) megbízza a kormányzó apátot (Sárközy Pált) a nullius apátság (pannonhalmi egyházmegye) kormányzásával. Az utolsó tétel dátuma 1993. (hónap és nap megjelölése nélkül). Az utolsó előtti iktatott tétel – 1992. november 2-i dátummal – a 2. sz. bejegyzés: „Dispensatio ab uff. Vicarii in Exteris”, azaz: fölmentés a külföldi helynöki hivatal alól. Az iktatókönyv tehát az emigrációba szorult főapát fontos kormányzati intézkedésével kezdődik, és a prokurátor saját hivatala letételével zárul; 45 évet lehet általa áttekinteni rendkományzati szempontból. Az itt iktatott iratok száma nem nagy, 1947–1950 között évi kb. 30 tétel, 1950–1970 között évi 10–15 tétel, 1971–1993 között 4–7 tétel. A levelezések iktatókönyvének címe: „Protocollo per Corrispondenza”. Az első tétel dátuma: 1947. május 24. Az utolsó tétel dátuma: 1961. március 24. Összesen: 395 tétel. (Az 1948. év anyaga hiányzik. A maradék tételek évi felbontásban: 1947: 10 tétel; 1949: 50–106. tétel; 1950: 1–77. tétel; 1951: 1–45. tétel; 1952: 1–23. tétel; 1953: 1–27. tétel; 1954: 1–13. tétel; 1955: 1–10. tétel; 1956: 1–7. tétel; 1957: 1–28. tétel; 1958: 1–23. tétel; 1959: 1–20. tétel; 1960: 1–13. tétel; 1961: 1–3. tétel.) Ez az iktatókönyv tehát az előbbihez képest néhány hónappal korábban kezdi az iratok rögzítését, majd másfél évtizeddel később megszakad. Az itt iktatott tételek száma viszonylag nagy, évente átlag 28. Több kérdés részleteiben itt tudunk eligazodni. Az alábbiakban megadott Gellért atya-féle iktatószám (ha szükséges, BG jelzéssel) általában erre a második iktatókönyvre vonatkozik.

Legfőbb előjárói hivatalával számos utazás járt, rendszeresen vizitálnia kellett mind Európában, mind pedig a tengerentúlon. Más szavakkal azt mondhatjuk, hogy a kapcsolatot heti gyakorisággal postán, újabban telefonon, leginkább pedig a hosszú nyári vakációban – amikor a professzoroknak is el kellett hagyniuk a római Szent Anzelm Kollégiumot, és ő évtizedeken át nem mehetett haza Pannonhalmára – utazással, látogatással, kánoni vizitációval tartotta. A politikai helyzet miatt távol lévő főapátot rendszeresen, írásos megbizással képviselte a Bencés Konföderáció fontosabb fórumain, így a négyévente megtartott apátkongresszusokon és a prézes szinódusokon.¹⁴ Rembert Weakland primás apát 1977 nyarán megbízta a jeruzsálemi bencés apátság kánoni vizitációjával is.

BÉKÉS GELLÉRT PROKURÁTORI MŰKÖDÉSE: 1946–1966

Amint a Magyar Katolikus Püspöki Karnak is van ágense Rómában, az Apostoli Szentszékkal való hivatali kapcsolatok fenntartására,¹⁵ úgy minden szerzetesrendnek is van általános prokurátora (*procurator generalis*). A Magyar Bencés Kongregáció prokurátorai között tisztelhetjük Janota Cirillt,¹⁶ öelötte Serédi Jusztiniánt.¹⁷ Gellértet Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát nevezte ki prokurátornak, kinevezése sokszorosított formában a rendtársak dispoziciója között jelent meg.¹⁸ Kinevezésével Janota Cirill örökébe lépett, aki kora és egészségi állapota miatt már nem tudott tovább tanítani a Szent Anzelm Pápai Egyetemen.¹⁹

Kiutazása kalandos körülmények között történt. Erről fennmaradt kézírásos beszámolója, amely akkor bizalmas iratnak számított. Négy fiatal rendtársával együtt indult útnak. Az ő nevük: Büki Gábor (†2013), Horváth Achilles (†1975), Karikás Günter (†2011) és Iróffy Zsolt (São Paulóban a gimnázium nyugalmazott igazgatója – rektora). Miután a szovjet megszálló hatóságok pecsétje hiányzott útlevelükből, kalandos körülmények között kellett elhagyniuk a szovjet megszállási zónába eső Bécset, majd pedig, vízum hiányában, a zöld határon, az Alpokon keresztül gyalogosan érkeztek meg Olaszországba (Dél-Tirolba).²⁰ A négy fiatal bencés 1946 őszén együtt kezdte meg tanulmányait Rómában, Gellért atya pedig tanári működését. Egy tanévvel később két fi-

14 A következő esztendőkből: 1953, 1959, 1966, 1967, 1970. Attól kezdve, hogy megalakultak az amerikai magyar konventuális perjelségek, a mindenkori perjel szintén részt vett az apátkongresszuson, így Jordán Emil és Jávor Egon 1959-ben, 1966-ban, 1967-ben, Tóth Veremund és Hoffer Lipót perjelek pedig 1970-ben, 1973-ban. Vö. A Bencés Konföderáció. Szerk. Somorjai Á. Pannonhalma 2009. (Bencés Rendtörténet 1.) 351sk.

15 Ezt a tisztséget hivatalból a Pápai Magyar Intézet rektora tölti be.

16 Janota Cirill OSB (1890–1963): 1910–1914 között a római Szent Anzelm Bencés Főiskola hallgatója volt, 1928–1942 között dogmatika-professzora, egyben rendi prokurátor.

17 Serédi Jusztinián OSB (1884–1945): 1920–1927 között volt rendi prokurátor.

18 A dispozició dátuma: 1946. november 24., iktatószáma: 1819/1946. Példányait l.: PFL, Főapáti Hivatal (Pannonhalma; = FH), másodpéldány ugyanott; Prokurátori Levéltár (Pannonhalma; = PL).

19 Fidelis von Stotzingen bencés primás apát úgy tette föl a kérdést: ha Cirill atya nem tudna jönni, akkor a következő tanévben nagyon hiányozna, de ha ő nem tudna jönni, akkor igen örülne, ha helyébe Békés Gellért atyát küldené. L. Fidelis von Stotzingen primás apát 1946. június 17-én kelt levelét Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapáthoz: *Somorjai Ádám: Visitatio apostolica Institutorum Vitae consecratae in Hungaria, 1927–1935. A magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációja Pannonhalma, 2008, (Rendtörténeti Füzetek 13.) 480.*

20 Békés Gellért és társai: két hét története (1946. szeptember 12–23.), és: *Uők: „A két hét történetének” folytatása (1946. szeptember 24.–október 10., PFL, FH, ikt. sz. 30/47.) Sapientiana 7. (2014) 2. sz. 111–121.*

atal rendtárs csatlakozott még a magyar bencés kolóniához: Endrédi Csanád (†2009) és Jáki Szaniszló (†2009).

Kelemen Krizosztom főapát 1947. március 18-án hagyta el Magyarországot. Előbb Párizsba, onnan repülővel Rio de Janeiróba ment, majd három hónapos braziliai tartózkodást követően Santosban hajóra szállt, és 1947. augusztus 23-án érkezett meg Genovába, ahol Gellért atya várta őt, innen együtt utaztak Rómáig. Itt, a Szent Anzelm Prímásapátság és Kollégium épületében, a Bencés Konföderáció apátjainak kongresszusán a főapát Gellért atya szobájában lakott (amelyet ő Cirill atya prokurátor-elődjétől örökölt meg),²¹ Gellért atya pedig ez időtartamra kiköltözött a Pápai Magyar Intézetbe. Már korábban előkészítette Büki Gábor és Horváth Achilles ünnepélyes fogadalmát, amelyet a főapát vett ki a Szent Anzelm Prímásapátságban Szent Gellért püspök vértanú emléknapján, 1947. szeptember 24-én. Előkészítette a főapát látogatását a Szerzetesi Kongregációban, amelyre azért volt szükség, mert Anastáz Opásek brenovi apát fölkereste őket az apátkongresszus idején a komáromi bencés rendház ügyében. Eközben Kelemen Krizosztomnak, aki még visszautazni készült São Paulóba, miután kedvező hírek érkeztek New Yorkból, úti célja megváltozott, és alapítási szándékkal az Egyesült Államokba készült. Az előkészületek sokáig tartottak, nem maradhatott tovább a Szent Anzelmbe, ezért Gellért atya – bizonyára magyar jezsuita barátai révén – elhelyezte a főapátot a Pápai Német–Magyar Kollégium egyik birtokán, a Braccianói-tó partján fekvő Terme di Vicarello kedvesnővéreinel, ahol sűrűn látogatta őt, levelezését íródeákként intézte. Előbb arra gondolt, hogy amerikai útjára ő maga kíséri el a főapátot, de a Szent Anzelm Egyetem szenátusa nem engedte el, így Jordán Emilt kérte fel arra, hogy utazzon északra, legyen a főapát amerikai titkára. Segédkezett a kiutazási papírok megszerzésében, az amerikai vízumhoz kérelmezte Montini vatikáni helyettes államtitkár közbenjárását. Feltételezhetően elkísérte Nápolyba a főapátot, aki ott szállt hajóra és onnan utazott New Yorkba. Amerikai tartózkodásuk folyamán mind a főapáttal, Kelemen Krizosztommal, mind pedig amerikai titkárával, Jordán Emillel intenzív levelezést folytatott. Minden lényeges eseményről tudomása volt, minden alapítási tervben tevőlegesen részt vett, részben abban a minőségében, hogy a primás apát mellett élt és tett szolgálatot, részben pedig abban, hogy a vatikáni hivatalokban eljár, közbenjár, informált, beadványokat készített és engedélyeket szerzett. Mindennek részletes tárgyalására itt nem kell kitérnünk, hiszen elegendő, ha ilyen szempontból tanulmányozzuk a Kelemen Krizosztom főapát emigrációs éveit tárgyaló kötetet.²² Ebben tőle összesen 36 forrást közöltünk, ebből 20 dokumentum – tehát több mint az iratok fele – Békés Gellérttel kapcsolatos: nyolcat ő írt, tizenkettőt pedig hozzá írtak: nyolcat maga a főapát, egyet a kormányzó apát. További anyagot találunk Sárközy Pállal való levelezésére: nyolc küldött és nyolc kapott levelet. Tegyük hozzá, hogy Jámbor Mike és Faludi Marcellin bencések is hivatalos pannonhalmi ügyekben leveleztek, tehát ebből is látható, hogy az otthonnal való kapcsolat hivatali ügyintézése még nagyobb hangsúlyt kapott a római prokurátor mindennapjaiban.

21 A Szent Anzelm Prímásapátságban és Bencés Kollégiumban töltött évtizedek alatt Gellért atya házon belül többször is költözött. Amikor e sorok írója 1984-ben Rómába került, Gellért atya a II. emeleti 87-es sz. sarokszobában lakott, amelyet perjeli hivatalának letételét követően (a perjeli szobából átköltözve) kapott meg, itt maradt távozásáig. Korábban egyik lakóhelye a főbejárat melletti toronyszoba volt, erre idősebb rendtársak emlékeztek.

22 *Somorjai Á.*: Kelemen Krizosztom i. m.

JOGHATÓSÁGI VITA BÉKÉS GELLÉRT (RÓMA) ÉS SZALAY JEROMOS (PÁRIZS) KÖZÖTT

Szalay Jeromos 1943-tól a párizsi magyarok lelkipásztori ellátását végezte, 1945-től Rezek Román, 1947-től pedig Gácsér Imre rendtársai segítségével.²³ Rövidebb-hosszabb ideig más rendtársak is tartózkodtak nála, illetve közelében, mert nem volt szó vita communisról, közös életvitelről: külön lakásban éltek és dolgoztak. Gácsér Imre bencés fő működési területe – mint korábban is – a magyar menekültek ügyeinek szolgálata volt.

A szentszéki engedéllyel székhelyétől távol tartózkodó főapát által kinevezett kormányzó apát, Sárközy Pál 1947 szeptemberében kinevezte Szalay Jeromost a Nyugat-Európában tartózkodó magyar bencések előjárójának és az akkortájt alapítandó kanadai Evansburg (Alberta állam) leendő monostora előjárójának, novíciusfelvételi joggal.²⁴ Ezt a kinevezést Szalay Jeromos úgy értelmezte, hogy neki Nyugat-Európában is novíciusfelvételi joga van. Békés Gellért azonban a kinevező okiratból másolatot kért Pannonhalmáról, s miután áttanulmányozta, levélben fölhívta Sárközy Pál kormányzó apát figyelmét arra, hogy erről a kinevezésben nincs szó, ezért utólag szanálni kellett Goór László Sebestyén fölvételét, aki, menekült lévén, a salzburgi bencés főapátságban öltözött be mint Pannonhalma leendő szerzetese. A Rómában élő Békés Gellért és a Párizsban élő Szalay Jeromos között egyfajta konfliktus alakult ki, de viszonylag sűrű levelezésükből inkább az a kép bontakozik ki, hogy ez inkább munkamegosztás és együttműködés volt. A helyzet volt tisztázatlan, így például az a kérdés, hogy ki az, aki a Nyugat-Európába érkező rendtársakat továbbküldi – és hova: Brazília-e, vagy az Egyesült Államokba, netán Kanadába. Az sem volt egyértelmű, hogy az 1949 folyamán Észak-Amerikába érkező rendtársak fölött ki gyakorol joghatóságot, ki az előjárójuk – hiszen ott tartózkodott a főapát, aki ugyan lemondott és magát nem tartotta főapátnak, de Bernard Kálin primás apát őt továbbra is prézes apátnak ismerte el, más szóval a Magyar Bencés Kongregáció első apátjának, akinek magyarországi munkakörét helyettese látja el. Szalay Jeromos, aki minden általunk tárgyalt év tavaszán néhány hetet, hónapot az Egyesült Államokban és Kanadában töltött, Párizsból nem tudta hatékonyan intézni az amerikai ügyeket, amint ezt az ohiói alapítás tervének meghiúsulása 1949 tavaszán tanúsította. Az amerikai joghatóság kérdését végül, az érintettek kérésére és Békés Gellért prokurátor kérelmezésére a Szerzetesi Kongregáció megnyugtatóan rendezte, 1950 tavaszán reaktiválta a főapátot (prézes apátot) Amerika (Észak- és Dél-Amerika) területére. Az intézkedés azonban későn érkezett, betegségének előrehaladása miatt a főapát már nem tudott élni vele. Utolsó hivatali ténykedésének tekinthetjük tehát Békés Gellért prokuratori joghatóságának kiterjesztését az észak- és dél-amerikai rendtársak ügyeinek képviselőjére is a római szentszéki hivataloknál és a primás apáti hivatalnál.²⁵

Szalay Jeromos joghatósága ily módon csorbát szenvedett, bár Krizosztom főapát halála után Sárközy Pál 1950 decemberében megerősítette őt hivatalában, ez azonban ténylegesen csak a Párizsban élő fentebb említett két rendtársra terjedt ki. Ez a helyzet nem változott később sem, egészen Szalay Jeromos 1964-ben bekövetkezett haláláig.

23 Vö. Szalay Jeromos (1896–1964): kiváló franciás, 1942-től Párizsban működött, több francia nyelvű munkát írt és adott ki magyar témakörben, Trianon ellenében, Mindszenty és Márton Áron életrajz, stb. Vö.: MKL XII. 2007. 527–528.

24 A kérdésre l. *Somorjai Á.*: Kelemen Krizosztom i. m. 146.

25 E kérdéseket részletesen tárgyalja i. h.

Ugyanakkor el kell ismerni, hogy Jeromos hasznos munkát végzett, és gyakorlatilag ő volt a nyugati bencés rendtársak pénztárosa. Ebben a hivatalában később Polgár Vilmos, majd Sümegh Lotár, végül (1981-től) Blazovich Ágoston rendtársak lettek utódai, ami más szóval azt is jelenti, hogy a nyugati legfőbb előljáró hivatala mellett kialakult egy központi pénztárosi hivatal is, amely munkakört hosszú éveken, évtizedeken át eredményesen lehetett folytatni.

Szalay Jeromos nehezen viselte a fiatalabb rendtárs konkurenciáját, a levelezésből azonban azt látjuk, hogy Gellért figyelemmel volt érzékenységre, rendszeresen informálta őt és bevonta a történésekbe. A római prokurátornak a külföldi magyar bencések összefüggésében privilegizált volt a helyzete, mert ő tudta elintézni, kijárni az egyházi felügyeleti szerveknél, így a Szerzetesi Kongregációban, más vatikáni hivatalokban és a primás apáti hivatalban azokat az engedélyeket, amelyek nélkül nem lett volna biztosítható egy ekkora közösség jogi helyzetének szilárdsága.

A KÉT AMERIKAI PERJELSÉG MEGALAPÍTÁSA

Egyházi szempontból figyelmet érdemel a két újjvilági perjelség megalapítása, mert ez olyan újdonságot jelent, amire korábban nem volt precedens a Magyar Bencés Kongregáció keretein belül. S bár Békés Gellért körültekintően járt el, amikor előbb a Szerzetesi Kongregációnál kérvényezte, majd a döntés alapján a primás apát kinevezését kérte, utólag, 1957 tavaszán a nyugatra érkező Polgár Vilmos megtámadta ezeket az intézkedéseket, mondván, hogy a Magyar Bencés Kongregáció statútumai alapján erre nem volt felhatalmazása. Gellért, láthatóan, nem érvelt azzal, hogy esetenként a statútumok felügyeleti szervének, a Szerzetesi Kongregációnak a döntését kérte, hanem engedte – talán a békesség kedvéért –, hogy utólag ez a Kongregáció szanálja a korábban általa meghozott döntéseket, tehát egyházzogilag (ismételten) érvényesnek nyilvánítsa azokat. Ennek dátuma: 1961. május 19.²⁶

Így lett a braziliai ház 1953. december 8-án konventuális perjelség,²⁷ első perjelét, Jordán Emilt, a korábbi előljárót 1954-ben a primás apát nevezte ki; s így lett a kaliforniai woodside-i alapítás konventuális perjelség 1958-ban, első perjelét, Jávor Egon személyében, a konvent választotta meg és frissen kapott főapáthelyettesi tisztségének tekintélyével Gellért atya nevezett ki.

A KÜLFÖLDI MAGYAR BENCÉSEK VIZITÁTORA PROKURÁTORKÉNT

Vizitációiról maga Békés Gellért számolt be 1966-ban, egy hosszú ideig kéziratban maradt hivatalos okiratban, amelynek egyik példányára a New Hampshire állambeli Saint Anselm apátság levéltárában figyeltünk fel.²⁸ Ennek alapján São Paulóban 1955 augusztusában tartott vizitációt Bernard Kálin primás apát megbízásából.

26 Vö. *Békés Gellért OSB*: Kongregációnk külföldi részének rendkormányzata, Róma, 1966. Közzétéve: *Collectanea Sancti Martini*. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője I. Pannonhalma 2013. 347.

27 Lásd legújabban a São Pauló-i Szent Gellért Apátság ünnepi kiadványát: *Colégio Santo Américo. 60 anos formando gerações. Colégio Santo Américo. 60 years shaping generations, Colégio Santo Américo, São Paulo, 2011. 114.*

28 L.: *Békés G.*: Kongregációnk i. m. 349–350.

BÉKÉS GELLÉRT SUPERIOR MAIORI MŰKÖDÉSE, 1957–1992

Külföldi előjáróvá való kinevezését Monsberger Ulrik kormányzó perjel üzente meg Polgár Vilmoson keresztül.²⁹ Forrásaink arról nem szólnak, hogy ezzel megszűnt volna Szalay Jeromos illetékessége, de feltételezhető, hogy így történt. A kinevezést jóváhagyta a Szerzetesi Kongregáció; vonatkozó része a rendtársak számára nyilvánossá vált a 3. Rendi körlevélben, majd megjelent nyomtatásban.³⁰ Ugyanakkor expressis verbis kifejeződésre jut a jogfolytonosság: Sárközy Pál kormányzó apát vonatkozó intézkedéseit és irányelveit³¹ figyelembe vették Pannonhalmán. Erről ír Polgár Vilmos: „Értesítelek egyúttal arról is, hogy a kormányzó perjel úr magáévá tette a főapát úr által 1951-ben a külföldön élő magyar bencések számára kiadott körlevél intézkedéseit és általános irányelveit. Ezeket most a maga nevében is megismétli, különös nyomatékkal kiemelve újra az alábbiakat: [...]”³²

1957-től kezdve Gellért atya tehát nem csupán prokurátor volt (e hivatala 1966-ig megmaradt), hanem előjáró, sőt, főapáthelyettes is, aki tekintéllyel léphetett föl, s adott esetben, ha szükséges volt, disponálhatott. Míg Iróffy Zsolt a kormányzó apát dispoziójával került São Paulóba, a fiatalabb Csanád atya 1955-ben Gellért intézkedésére került ugyanoda, az 1956-ban újonnan érkezettek, így Úrdombi Ányos 1957-ben, Magyar Szervác pedig 1958-ban szintén São Paulóba. Horváth Piust, aki 1956-ban került Svájcba, 1960-ban ugyancsak Gellért disponálta Kaliforniába. S most csak néhány példát említettünk, amelyet bővíthetnénk más, 1956 után Nyugatra került rendtársak dipozícióival.

Az atyák levelezéséből betekintést nyerünk abba, hogy – legalábbis 1957–1961 között – Gellért évente vizitálta a párizsi rendtársakat. Így 1957 szeptemberében,³³ amely paterna vizitáció³⁴ nem volt konfliktusmentes: Szalay Jeromos nem ismerte el ennek in-

29 „Téged, mint egyúttal a Rend szentszéki prokurátorát, a vasfüggönyön innen élő összes magyar bencés előjárójává kinevezett, Reád ruházva rendfőnöki jogaiból és kötelességeiből mindazt, ami az egyházjog szerint delegálható, minden olyan kérdésben, amelyben a jelenlegi körülmények közt rendes úton nem lehet vagy nem tanácsos közvetlenül az anyaházhoz fordulni. Minthogy erről pecsétell ellátott és aláírt szabályszerű dispoziációs írást magammal hozni vagy postán kiküldeni ma nem lehet, ezért megbízást kaptam a kormányzó perjel úrtól arra, hogy e kinevezést élőszóval, ill. általam itt, a külföldön papírra vetett írásban közöljem.” Teljes szövegét l.: *Blazovich Á.*: A nyugaton élő i. m. 13. Mivel ez az 1957. június 20-án kelt 1. Rendi körlevél része volt, megjelent a következő kötetben is: *Békés Gellért*: Külföldi rendi körlevelek 1957–1974. Pannonhalmi Főapátság, Pannonhalma, 2000. (Rendtörténeti Füzetek 4.) 9. A kiutazás körülményeire l.: *Collectanea Sancti Martini* i. m. 181–216:198sk. Polgár Vilmos kiutazására l.: *Petes Róbert*: Elszigeteltség és a szabadulás kérdőjelei. Polgár Vilmos küzdelme a politikai rendőrség szorításában a pártállami diktatúra idején. In: *Collectanea Sancti Martini* i. m. 181–216., 198–199. A dolgozat ezen túl tárgyalja a hazai bencések titkos kapcsolattartását Békés Gellérttel, i. h., 184–189.

30 „Hoc S. Dicasterium recognoscit documenta nominationis P. Gerardi Békés in munere Superioris Majoris Benedictinorum Hungarorum in exteris degentium et eum in hoc munere confirmat, usque ad revocationem ex parte proprii Archiabbatis.” A Szerzetesi Kongregáció 1958. július 11-én (Szent Benedek napján) kelt, 455/58 ikt. sz. reskriptuma. In: *Békés G.*: Külföldi rendi körlevelek i. m. 19.

31 Erre vonatkozóan l.: *Blazovich Á.*: A nyugaton élő i. m. 13sk.

32 *Békés G.*: Külföldi rendi körlevelek i. m. 9–10.

33 Békés Gellért 1958. október 1-jén kelt levele Gácser Imréhez, példánya fennmaradt a São Paulóban, Szent Gellért Bencés Apátság Levéltárában (São Paulo; = SP). Jelzete: SP 02-16 Américo 2.

34 A paterna vizitáció különbözik a kánoni vizitációtól, megszokott gyakorlat a Magyar Bencés Kongregációban, jegyzőkönyv általában nem készül róla, elsősorban a vizitáló főapát tájékozódását szolgálja az egyes rendházak helyzetéről, amely rendkívül fontos a dispozició, tehát a rendi munkakörök beosztásának elkészítésekor.

tézkedéseit.³⁵ A hatásköri vitában Gellért, szentszéki elismerésének tudatában, határozottan lépett föl.³⁶ 1959. évi vizitációjának dátumát nem őrizte meg a levelezés,³⁷ Rezek Román bencés viszont 1961. augusztus 5-én írt levelében szokásos évi hivatalos látogatásról tett említést.³⁸

Békés Gellért a főpát külföldi helyettese jogkörét először a rendkívül idők által megkövetelt rendkívüli kinevezéssel gyakorolta, Legányi Norbert főpát intézkedését követően azonban már teljesen szabályos módon. Sőt, szintén a főpáti intézkedés értelmében, hatáskörét két tanács, a Külföldi Rendi Tanács és a Gazdasági Tanács felállításával és tagjainak meghallgatásával gyakorolta.

A KÜLFÖLDI RENDI TANÁCS (KRT)

Az ily módon kialakult helyzetet Legányi Norbert főpát³⁹ dekrétuma rendezte részleteiben,⁴⁰ kinevezte a KRT tagjait és létrehozta a Gazdasági Tanácsot is. A Külföldi Rendi Tanács első alakuló ülését Schaller Mátyás bencés tanácstag plébániahivatalában, a burgenlandi Walbersdorfban,⁴¹ illetve másnap – tehát 1961. február 14–15-én – Bécsben tartotta. Jelen voltak: Békés Gellért külföldi főpáthelyettes, Polgár Vilmos, az ő állandó helyettese,⁴² Schaller Mátyás és Blazovich Ágoston, a főpát által kinevezett tanácstagok. Az ülés jegyzőkönyve igen részletes,⁴³ tartalmazza a kinevező főpáti dek-

35 „Jeromos megtagadta az 1957 őszén megejtett vizitációs jegyzőkönyv határozatainak végrehajtását annak ellenére, hogy ezt akkor aláírta.” Gácsér Imre OSB 1958. december 10-én kelt levele Jordán Emilhez. SP 02-16 Américo 3.

36 „[...] megkaptam a hivatalos szentszéki iratot előljárói kinevezéseim dokumentumainak elismeréséről és a superior maiori tisztemben való megerősítéséről. Ennek fotokópiáját levél kíséretében elküldtem Mgr. Ruppnak. A levélben hangsúlyozom, hogy semmi mást nem akarok Jeromostól, mint a vizitáció általa is aláírt jegyzőkönyvének végrehajtását. Miután ismételten próbáltam rábírní erre, végül is kénytelen voltam ultimátumot küldeni neki. Jeromos nov. 15-re válaszolt az ultimátumra. Nem hajlandó elfogadni a jegyzőkönyvet, s elégtelen okokra hivatkozva igyekszik kibújni követeléseim alól. Csatolom válaszatot, ebből minden világos. Mgr. Ruppnak írok, hogy egészségi okokból mentse fel a director nationalis tisztje alól. Magam részéről a helyi előljárárság alól mentem fel. Kérlek, közöld hivatalosan Románnal, hogy a jövőben én vagyok közvetlen előljárárok. Ha lehet, karácsonykor felmegyek, hogy ügyeiteket átbeszéljük. Kérlek, testvéri szívvel törődjetek egymással [...]” Békés Gellért 1958. november 10-án kelt levele Gácsér Imréhez. SP 02-16 Américo 2. Az itt említett Mgr. Rupp intézte a a bevándoroltak pasztorációját a párizsi érseki hivatalban. Jean-Édouard-Lucien Rupp (1905–1983): 1934-től pap, 1954-től Arca in Phoenicia címzetes püspöke, párizsi segédpüspök, 1962-ben Monaco püspöke, 1971-től Dionysopolis címzetes érseke és apostoli nuncius Irakban és Kuvaitban; 1978–1980 között a Vatikáni Államtitkárság szolgálatában állt.

37 „Gellért már tovább is ment. Hétfőn délben érkezett, kedden délután már tovább is ment. [...] A nunciussal csak ma tud találkozni.” Szalay Jeromos OSB dátum nélküli leveléből Gácsér Imréhez, i. h.

38 „Itt járt nemrég Gellért, a szokásos évi hivatalos látogatásra.” Rezek Román 1961. augusztus 5-én kelt levele Gácsér Imréhez. SP 02-16 Américo 3.

39 Legányi Norbert OSB (1906–1987): 1958–1969 között volt főpát.

40 Legányi Norbert pannonthalmi főpát 1961. január 15-én kelt 22/1961. sz. latin nyelvű dekrétuma. Példányait őrzi a római primás apáti levéltár, PFL FH, PL stb.

41 Ma gyakorlatilag Mattersburg része, Kismarton/Eisenstadttól délnyugatra.

42 Polgár Vilmos kinevezésére vonatkozólag a jegyzőkönyvek nyitva hagyják a kérdést, hogyan értelmezték a kortársak: a főpát úr helyettese-e a külföldi anyagi ügyekben, vagy a főpát úr külföldi helyettesének helyettese-e.

43 Jegyzőkönyvét I.: PFL PL, 9. doboz: Külföldi Rendi Tanács iratai, továbbá a Szent Anzelm Apátság (Manchester, NH) levéltárában, jelzete: Woodside Priory, KRT 1961–1973. L. még: 6. Rendi körlevél. In: *Békés G.:* Külföldi rendi körlevelek i. m. 36–40. Részletesen elemezte Gellért atya történeti áttekintése:

rétum eredeti szövegét és a Szerzetesi Kongregáció jóváhagyását. A Gazdasági Tanács gyakorlatilag a KRT-vel összeolvadva működött, ami a KRT üléseinek jegyzőkönyveiből is kiderül. A KRT 1962–1973 között további 17 ülést tartott.⁴⁴ Az ülések tulajdonképpen mozgója Polgár Vilmos volt, az ő egészségének romlása, a tengerentúli két priorátus ügyeinek nagymértékű önállósodása, továbbá a nagy távolság miatt a KRT 1973-ban befejezte üléseit és gyakorlatilag ténykedését is. A soron következő feladat a nyugat-európai rendtársak helyzetének rendezése volt, ezért a KRT helyét gyakorlatilag az Európai Rendi Közösség (ERK) vette át.

A KÜLFÖLDI MAGYAR BENCÉSEK VIZITÁTORA KÜLFÖLDI FŐAPÁTHELYETTESKÉNT

A külföldi főapáthelyettes feladata volt többek között a két magyar perjelség vizitációja. São Paulo esetében ezek részletes felsorolását és összegzését elvégezte Tóth Veremund rendtársunk.⁴⁵ Ennek alapján elmondható, hogy a kánoni vizitációkat Gellért atya több mint harminc éven át, átlag három évenként végezte, 1955 és 1989 között összesen 11 alkalommal utazott Brazíliába.⁴⁶ A Woodside Perjelségben 1958–1974 között, addig vizitált, amíg a perjelség a Magyar Bencés Kongregációhoz tartozott. Első vizitációja 1958-ban történt, amelyen a fő téma az alapvető kérdések rendezése és a perjel megválasztása volt.⁴⁷ Második vizitációjára 1960-ban került sor, július 2-tól augusztus 15-ig.⁴⁸ „A harmadik vizitációt az 1961. január 15-i főapáti dekrétum, illetőleg annak a KRT által történt végrehajtása körül támadt félreértések és nehézségek tették szükségessé. A fölmerült problémák azonosak voltak a São Pauló-i konventben megvitattott kérdésekkel, ezért a vizitáció, 1962 szeptemberében, közvetlen követte a São Pauló-it és az *Acta Visitationis* is lényegében azonos a São Pauló-i Actával.”⁴⁹ 1964 nyarán hat hetes rendkívüli vizitációra került sor,⁵⁰ ugyanígy 1965 szeptemberében, São Paulóból jövet.⁵¹ 1968. június 20–július 2. között Gellért és helyettese, Polgár Vilmos végezték

Békés G.: Kongregációnk i. m. 348–349. A Szerzetesi Kongregáció jóváhagyásának eredeti példányát őrzi PFL, PL.

44 A jegyzőkönyvek öt példányban készültek, egy példány a külföldi főapáthelyettes számára, egy annak helyettese, egy a jegyző, egy-egy pedig a két perjel számára. Egyik őrzési helyük: PFL PL.

45 Itt Jordán Emil (1953–1968) és Tóth Veremund (1968–1981) perjelsége idejére részletes elemzéseket is találunk, az azt követő periódusra csak vázlatos felsorolást. *Tóth Veremund OSB: A Szent Gellért kolostor Brazíliában. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – REGNUM* 8. (1996) 1–2. sz. 149–175.

46 *L.: Tóth V.: A Szent Gellért kolostor* i. m. 158–174. Levéltári anyagukat l. pl. PFL PL.

47 „A rendtársak Egont választották meg első perjelüknek. Az alapítás körülményei miatt a Szerzetesek Kongregációjától kértem a választás megerősítését, amit a Kongregáció a főapátra bízott s én, mint helyettese, végrehajtottam.” *Békés G.*: Kongregációnk i. m. 350.

48 „A vizitációnak az előírt három évtől eltérő, korábbi megtartását maga a konvent kérte, a perjel kormányzása ellen fölmerült kifogások miatt. A vizitáció eredményét összefoglaló jegyzőkönyv megerősíti a priori hivatalában, elválasztja a priori hivatal az iskola igazgatójától, és újabb szabályokkal egészíti ki az előző vizitáció alkalmával összeállított Praxist.” I. h.

49 I. h.

50 I. h.

51 I. h. – L. még: Jávor Egon perjel 1965. február 12-én kelt beszámoló levelét Legányi Norbert főapáthoz. A Woodside-i perjelséggel való levelezést a Főapátsági Levéltárban külön doboz őrzi. Jelzete: PFL Woodside.

a kánoni vizitációt, s ennek jegyzőkönyvét megküldték Pannonhalmára is.⁵² Ekkor a perjelségnek 19 tagja volt: kilenc ünnepélyes fogadalmas magyar rendtárs, három ünnepélyes fogadalmas amerikai, négy egyszerű fogadalmas amerikai és három novícius. A vizitáció egyik, ha ugyan nem legfontosabb pontja az előjáró kinevezése volt.⁵³ Az újabb kánoni vizitációra 1974 nyarán került sor.⁵⁴ Ezt követően a Woodside-i Perjelség az Amerikai-Cassinói Kongregációhoz csatlakozott, a továbbiakban az itteni vizitációt értelemszerűen már nem Békés Gellért végezte.

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy Békés Gellért rendtársunk az 1955–1989 között eltelt 44 év alatt rendszeresen látogatta a tengerentúli rendtársakat, mintegy 17-szer kelt át az óceánon és Külföldi Rendi Főelőjárói tisztét a Magyar Bencés Kongregáció vizitátoraként is gyakorolta.

A „KÜLFÖLDI RENDI KÖRLEVELEK” – A KÜLFÖLDI MAGYAR BENCÉSEK IDŐSZAKI KÖZLÖNYE ÉS ANNAK ELŐKÉPEI

Gellért atya 1957–1974 között gépelt formában szerkesztette és adta közre a „Külföldi rendi körlevelek”-et. Ezek célja az volt, hogy a szétszórtságban is ápolják az összetartozás tudatát, informálják a rendtársakat a külföldi rendi vezetőség és a többi rendtárs élete és eredményei felől. Utólag is számos hasznos információt találunk bennük. Létezésükre Blazovich Ágoston már fentebb említett tanulmánya hívta fel a figyelmünket, majd megtaláltuk őket a prokurátori levéltárban,⁵⁵ s ennek alapján Gellért atya halála első évfordulóján nyomtatásban is megjelent.⁵⁶ Ebben a másfél évtizedben a rendtársak-

52 Magyar és angol nyelven egyaránt, l.: PFL Woodside.

53 „A perjelség tagjai az első perjelt, Jávor Egont az 1958 augusztusában tartott első vizitáció alkalmával választották meg (titkos szavazással, egyhangúlag), és a külföldön élő magyar bencések legfőbb előjárója meghatározatlan időre kinevezte. Külföldi Kongregációnk tanácsának (KRT) – amely kongregációnk általános káptalanjának delegált hatalmával működik – 1966 októberében hozott döntése, amely most a Statútumok Supplementumában is megtalálható, a perjel hivatalát 6 évre korlátozta. Az új választás megtartását az 1968. évi vizitáció idejére rendelte el. A magyar kongregáció Statútumai és Supplementuma szerint megtartott két napon (júl. 1. és júl. 2.) tanácskozás és szavazás után senki sem nyerte el a kívánt többséget. Így az új perjel kinevezésének a felelőssége a vizitátorra hárult. A vizitátor a két legtöbb szavazatot kapott rendtag és a ko-vizitátor tanácsa alapján Hoffer Lipótot nevezte ki.” Az 1968. évi kánoni vizitáció jegyzőkönyve, PFL Woodside.

54 „Lipót perjel, aki 1968–71 közt kinevezett perjelként működött és 1971-ben hat évre meg lett választva perjelnek, áprilisban írt levelében, a vizitációt megelőzve, lemondott hivataláról. Májusban levelet intéztem a konventhez, közöltem velük Lipót lemondását, és felszólítottam őket, hogy egyéni és közösségi lelkiismeretvizsgálattal nézzenek nyíltan szembe a kolostor jövőjének kérdésével. [...] a konventtel meghívtam Martin Burns apátot, az amerikai-cassinói kongregáció prézését, hogy mint kovizitátor segítségemre legyen a munkában. Főleg ott a nehézség, hogy nem találunk alkalmas előjárót a közösségen belül. [...] Úgy látszik, hogy külső segítség nélkül nem tudják fenntartani a kolostort. Ezért el kell dönteniük, hogy a szükséges külső segítség szempontjából helyes-e, ha a magyar kongregációban maradnak, vagy okosabb volna, hogy az egyik amerikai kongregációhoz csatlakozzanak, sőt valamelyik amerikai apátsággal egyesüljenek, legalább egy időre lemondva sui iuris jellegükről. Egy tájékozódás céljából tartott előzetes szavazás, a vizitáció alkalmával, az utóbbi megoldás irányába mutatott. Mindenesetre Martin apáttal úgy éreztük, hogy egy évi haladékat kell adnunk a konventnek, hogy ebben a döntő kérdésben megoldást találjon. Erre az évre Piust neveztem ki adminisztrátor perjellé.” Békés Gellért 1970. november 30-án kelt beszámoló levele Szennay András főapátnak, PFL Woodside.

55 Később, hiánytalanul, a Woodside Perjelség levéltári anyagában, a Szent Anzelm Apátságban is.

56 Békés G.: Külföldi rendi körlevelek i. m.

nak szóló tájékoztatók évente elkészültek, s hogy ez így megtörtént, abban elévülhetetlen érdemei vannak Gellért atya külföldi helyettesének, a gazdasági ügyek intézőjének, Polgár Vilmosnak.

Ez a külföldi sorozat feltehetően hazai előképek alapján indult meg, ugyanis Pannonhalmán 1947-től 1950-ig sokszorosított formában jelent meg a „Rendi krónika”,⁵⁷ amelyet megküldtek a külföldi rendtársaknak is.⁵⁸ A Pannonhalmán szerkesztett rendi krónikáknak szintén megvoltak az előképei,⁵⁹ sőt egyfajta párhuzama is: mint minden egyházmegyében, 1951-ig (tehát addig, amely évtől kezdve a pannonhalmi egyházmegyét a győri megyéspüspök igazgatta) rendszeresen megjelent a pannonhalmi egyházmegyei hivatalos körlevél is, sokszorosított (stencilezett) formában.

BÉKÉS GELLÉRT ÉS A MAGYAR HATÓSÁGOK

Forrásbázisunkat nem terjesztettük ki a hazai pártállami múlt emlékeit őrző levéltárak, különösen is az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára anyagának kutatására, ezért e helyen csak annak megállapítására szorítkozunk, hogy Gellért atya évtizedekig nem látogathatott haza, ugyanakkor a pártállam az ő kinti tevékenységét élénken figyelte, főleg a római Katolikus Szemle szerkesztése és kiadása miatt. Emiatt ismételtelen interвениáltak is Legányi Norbert pannonhalmi főapátnál.⁶⁰ Ezért kellett Norbert főapát-

57 Tizennyolc szám jelent meg: 1947. augusztus 4. és 1950. április 4. között. Tartalmi elemzésük kiváló forrás a periódus hazai rendi életére, némi kitekintéssel a külföldre került rendtársak életére is. Sokszorosított példányaikat körözték az egyes rendházakban, ezekből több visszaérkezett. Jelzete: PFL, Rendi Krónika. A Prokurátori Levéltár is őrzi egyes számait: PFL PL, 11. doboz (XII–XVII. számok). Az I–V. számok alatt Polgár Vilmos ugyanilyen című összefoglalásait találjuk, amelyek inkább az 1950. esztendő egyházi vonatkozású történéseit rögzítik.

58 Ezzel kapcsolatban a következő utalásokra figyeltünk föl a prokurátori levéltárban: „Egyúttal megküldöm a legutóbbi rendi krónika egy példányát is.” Sárközy Pál kormányzó apát 1948. január 9-én kelt levele Békés Gellért prokurátorhoz, PFL FH és PL, ikt. sz. 33/1948 (ikt. sz. BG 1/1948). – „[...] a rendi krónikákat továbbra is szívesen küldjük.” Sárközy Pál kormányzó apát 1948. január 22-én kelt levele Békés Gellért prokurátorhoz, PFL FH és PL, ikt. sz. 92/1948 (ikt. sz. BG 3/1948). – „A VI. számú rendi krónikában közöljük a tényt [ti. Várkonyi Hildebrand aposttáziáját – S. Á.]” Sárközy Pál kormányzó apát 1948. február 21-én kelt levele Kelemen Krizosztom főapáthoz (ikt. sz. BG 5/1948). – „Megküldöm a legutóbbi rendi krónikának három példányát. [...] A rendi krónikából láthatod majd, hogy okleveles tanítókat is fölveszünk a noviciátusba, akikből aztán miséspapok lehetnek.” Faludi Marcellin OSB főapáti irodaigazgató levele Békés Gellérthez, 1948. június 15., ikt. sz. (BG) 15/1948. – „Szeretettel küldöm a legutóbbi rendi krónika néhány példányát.” Faludi Marcellin levele Békés Gellért úrhoz, 1949. március 4., ikt. sz. (BG) 10/1949. – „Növendékeink kimutatását a legutóbbi rendi krónika közli.” Jámbor Mike OSB levele Békés Gellérthez, 1949. október 2., ikt. sz. 61/1949, (BG) 31/1949. – Gellért atya tovább is küldte a rendi krónikát, adott esetben Krizosztom főapátnak Amerikába, aki e szavakkal köszönte meg: „Igen köszönöm Szaniszló testvérünk újmiséjéről küldött lapot ... Természetesen a rendi krónikát is.” Kelemen Krizosztom főapát 1948. július 28-án kelt, Okauchee, Wisconsinban (Spring Bank), a ciszterciektől írt levele Békés Gellért prokurátorhoz. Közölte *Somorjai Á.*: Kelemen Krizosztom i. m. 174.

59 A rendi krónikákat időben megelőzte a dékányülések jegyzőkönyveinek sorozata, szintén sokszorosított formában. A dékányüléseken a nagyobb rendi előjárók vettek részt; nem csupán tájékoztatók, hanem egyfajta döntéselőkészítő fórum is volt. 1919–1944 között kilenc dékányülésről őriz jegyzőkönyveket a Főapátsági Levéltár, ezek dátumai: 1919. szeptember 3–4.; 1920. december 2–1921. január 11.; 1925. augusztus 19.; 1926. május 12.; 1927. május 14.; 1935. november 14.; 1936. december 3.; 1937. november 25.; 1944. január 5.

60 „...rendtársát, Békés Gellértet kellett volna »megfegyelmeznie«, rábeszélnie, »száját befognia«, hogy a Katolikus Szemlében a továbbiakban ne jelenjenek meg a magyar államot sértő írárok [...] Pontosan az

nak végül is megköszönnie Gellért atya prokurátori munkáját, és kineveznie utódjául Büki Gábor bencést, a Szent Anzelm Pápai Egyetem filozófia-professzorát. Ugyanakkor Gellért atya lényegében háborítatlanul elláthatta a Külföldi Rendi Főelőljáró tisztségét.

A NYUGAT-EURÓPAI RENDTÁRSÁK HELYZETÉNEK RENDEZÉSE

A Külföldi Rendi Tanács ülésein csak egy alkalommal, az 1966. évi rómain jelentek meg a tengerentúli perjelek, már csak azért is, mert részt vettek az 1966. szeptemberi római apátkongresszuson – amelyen a konventuális perjelek is szavazati joggal rendelkező tagok –, és ehhez kapcsolódva lehetett megtartani a hatodik találkozót. Az általunk ismert többi ülésen csak a nyugat-európai tanácstagok vettek részt, s ez is hangsúlyozta annak igényét, hogy az európai rendtársak kidolgozzák saját bencés életük jogi kereteit.

HÁZALAPÍTÁSI KÍSÉRLET BURG KASTLBAN

Burg Kastlban több rendtárs élt együtt, az ő helyzetük rendezésének egyik lehetősége az lett volna, ha ők is *domus formata*-t alkotnak. Erre történt is kísérlet, hiszen itt több rendtárs élt együtt, a magyar gimnázium és a kollégium munkakörein osztozva. Galambos Ireneusz, aki egy időben igazgató volt, tett is rá formális kísérletet, amelyet Gellért továbbított Pannonhalmára. Végül Legányi Norbert pannonhalmi főapát döntötte el a kérdést, majd Gellért atya a 4. Rendi körlevélben tette közzé a vonatkozó főapáti levelet, amelyet másutt dekrétumnak is nevez.⁶¹ Így Nyugat-Európában nem alakult ki *vita communis*, sem függő, sem független magyar bencés közösség. Ezért szükségesnek bizonyult egyfajta laza közösség kereteinek kialakítása, amely az Európai Rendi Közösség (ERK) névre hallgatott.

---

ellenkezője következett be annak, amit a főapáttól az ÁEH hivatalnokai vártak. Nem Békés Gellértet »fegyelmelte« meg a főapát, hanem a főapát került Békés Gellért hatása alá.” L.: *Várszegi Asztrik OSB*: Legányi Norbert pannonhalmi főapát a II. Vatikáni Zsinat harmadik ülésszakán (1964. szeptember 14–december 21.). In: *Collectanea Sancti Martini* i. m. 239.

61 „Közlöm Főapát úr [1959.] szeptember 4-i levelének azt a szakaszát, melyben arra a bizalmasan hazaküldött kérdésemre vonatkozólag, hogy a főmonostori konvent szavazata alapján engedélyt ad-e európai magyar bencés ház alapítására (Kastl), a következőket válaszolta: »Ami a Nyugaton levő rendtársakat illeti, én a leghelyesebbnek azt tartanám, amit már korábban is közöltem, hogy menjen mindenki a két perjelségbe. Mindkét helyre kellenének emberek, mégpedig munkás és jó emberek, hát akkor miért dolgozozanak más intézménynek vagy egyházmegyének. Addig, amíg nem volt perjelségünk, addig jó lehetett a szétszórtság, de lassan és biztosan ezt meg kell szüntetni és menjenek haza, hiszen mindkét perjelség már otthon.« – Főapát úr kívánságának megfelelően az a törekvésem, hogy – amennyire az Európában élő rendtársak munkaköre és életkörülményei megengedik – a rendtársakat a két amerikai perjelségünk egyikébe küldjem.” Az 1959. szeptember 4-én kelt 4. sz. Rendi körleveléből, I.: *Békés G.*: Külföldi rendi körlevelek i. m. 21–22.

AZ EURÓPAI RENDI KÖZÖSSÉG (ERK)

Az Európai Rendi Közösség alapító dekrétumát 1973. szeptember 15. dátummal maga Békés Gellért állította ki a főapát külföldi helynöki minőségében.⁶² Az alapító rendtársak: Békés Gellért (Róma), Büki Gábor (Róma), Sümegh Lotár (Máriazell és Bécs), Polgár Vilmos (Bécs), Karikás Günter és Endrédi Csanád (mindketten előbb Burg Kastlban, majd kétéves átmenetet követően két Regensburg-környéki plébánián, Dünzlingenben, illetve Bad Abbachban), továbbá Blazovich Ágoston (Bécs). Alakuló gyűlése 1974. július 4-én volt Bécsben, majd évente tartott egy-egy ülést. A prokurátori levéltárban fölfigyeltünk a következő dátumokra: 1974. december 28. Róma, 1975. szeptember 20. München, 1976. szeptember 1. Bécs, 1977. szeptember 24. Bécs. Ezt követően is rendszeresen tartottak ülést, ennek előljárója is, választás útján, Gellért atya volt, akit az 1973-ban megválasztott András főapát ilyen minőségében jóváhagyott.

A SUPPLEMENTUM STATUTORUM

Megemlítendő még a Supplementum Statutorum kérdése, amely a nyugati bencés rendtársakat rendre foglalkoztatta. Erre azért volt szükség, mert ezt az alapvető rendi dokumentumot adaptálni kellett a külföldi viszonyokra. Áttekintését célszerű lesz majd együtt végezni a 20. századi statútumok vizsgálatával. Forrásainkban van arra utalás, hogy a Supplementum 1967. január 1-jével kísérleti jelleggel lép életbe, továbbá arra, hogy 1978-ban tíz esztendőre szentszéki jóváhagyást kapott,⁶³ 1988-ban pedig további hosszabbítást.⁶⁴

LEMONDÁS A KÜLFÖLDI ELŐLJÁRÓI HIVATALRÓL

A megváltozott körülményekre való tekintettel Gellért atya már korábban benyújtotta lemondását a „Vicarius in Exteris Congregationis Benedictinorum in Hungaria” hivatal alól, majd miután 1992. november 2-án ezt megismételte, a Szerzetesi Kongregáció 1992. december 17-i dátummal jóvá is hagyta.

62 „Decretum. Vicarius Abbatis Praesidis Congregationis Hungaricae O.S.B. pro parte Congregationis extra Hungariam degente, de consensu Capituli partis praedictae Congregationis, praesentibus sequentia statuit et decernit. [...] Romae, die 15 September 1973.” PFL PL 13. doboz Egyetemes bencés ügyek. Ikt. sz. (BG) 7/1973. Eredeti, aláírt, lebélyezett példány.

63 Supplementum Statutorum instauratorum Cong. Hung. O.S.B. pro parte Monachorum in exteris degente (beterjesztve: 1978. január 30. Archiabbatis Congregationis Hungaricae O.S.B. Vicario in Exteris). Approbatio S. Congr. Relig. 1978. február 20., ikt sz. B. 124-1/71.

64 Prolongatio S. Congr. Relig. 1988. február 19-én kelt, ikt sz. 2081/78. (Vicarius in Exteris Archiabbatis Congregationis Hungaricae Ordinis Sancti Benedicti – 1988. február 19.)

ÖSSZEGLÉS

Békés Gellért élete és működése rendkívüli időkben rendkívüli feladatköröket követelt, amelyeket sikerrel látott el. Külföldi rendkormányzati feladatkörében döntő volt a helyszín: Róma, az Apostoli Szentszék hivatalainak közelsége és a Szent Anzelm Prímásapátság, ahol élt, és amelynek egyetemén tanított. Előbb prokurátorként, majd külföldi főapáthelyettesként szolgálta Rendjét és a nyugati rendtársakat. Közreműködött azok szerzetesjogi státusának rendezésében, hivatalos vizitátorként felügyelte mindkét amerikai perjelség életét, majd az Európai Rendi Közösség is megválasztotta – kétszer is – elöljárójának. Vázlatos összefoglalásunk alapján elmondható, hogy az ő elöljárói tevékenységének ismerete nélkül nem érthető meg a Nyugatra került 54 bencés rendtárs tevékenysége és az általuk alapított intézmények működése sem. Nem kis részben az ő érdeme, hogy a világpolitika által támasztott rendkívül nehéz feltételek közepette a nyugati magyar bencések megőrizhették szellemi és lelki, szervezeti és emberi közösségüket, valamint egységüket egymással és a Magyar Bencés Kongregáció maradék hazai részével: Pannonhalmával és Győrrel. Az az interkontinentális viszonylat, amelyben éltek és gondolkodtak, egy idő után természetessé vált Békés Gellért és a nyugati magyar bencések életében – és rendkívül értékes örökség az utódok számára is.

LITTERARUM RADICES AMARAE, FRUCTUS DULCES SUNT

Tanulmányok
Adriányi Gábor 80. születésnapjára

Szerkesztette:
KLESTENITZ Tibor
ZOMBORI István

MTA
Bölcsészettudományi
Kutatóközpont

Budapest, 2015

TARTALOM

KÖSZÖNTŐ

- Várszegi Asztrik*
Adriányi Gábor professzor köszöntése 80. születésnapján 9
- Habsburg Ottó*
Liber amicorum Adriányi Professor Úr számára 11

EGYHÁZ ÉS TÖRTÉNETÍRÁS

- Rosdy Pál*
Történeti látásmód az egyházban 13
- Szabó Csaba*
A magyar katolikus egyháztörténet-írás Nyugat-Európában 1945 után 17
- Vértesi Lázár*
Historia domusok a pécsi egyházmegyében 25

A KÖZÉPKOR SZÁZADAIBÓL

- Eördögh István*
A konstanzi zsinat összehívásának előzményei 31
- Solymosi László*
Konfliktuskezelés Vetési Albert egyházi és Újlaki Miklós világi földesúr
birtokain 49

A KORA ÚJKOR EGYHÁZTÖRTÉNETÉBŐL

- Gőzsy Zoltán – Varga Szabolcs*
A pécsi egyházmegye kora újkori történetének kutatási lehetőségei 65

Tusor Péter

Lippay primás, a vasvári béke és a német birodalmi rendek (1664. október). 79

Beke Margit

Verses köszöntések Batthyány József esztergomi érseki beiktatásának alkalmából . . . 89

1848–1849 A MAGYAR KATOLICIZMUS TÖRTÉNETÉBEN

Sarnyai Csaba Máté

Az egyházi kinevezések gyakorlatának néhány kérdése 1848 végéig 105

Tamási Zsolt

Magyar szkizma? Horvát Mihály 1849-es nemzeti zsinati tervezete

Viale Prelà nuncius jelentésének a tükrében 111

ZSINATOK ÉS KATOLIKUS NAGYGYŰLÉSEK MAGYARORSZÁGON

Gárdonyi Máté

A papnevelés ügye a veszprémi egyházmegyei zsinatokon (1923, 1934) 123

Csibi Norbert

Adalékok az első világháború előtti magyar katolikus nagygyűlési határozatok

végrehajtásának történetéhez. 131

Klestenitz Tibor

A hitélet elmélyítésének kérdései a magyar katolikus nagygyűléseken

a dualizmus korában 143

Gianone András

Nyisztor Zoltán és az utolsó katolikus nagygyűlések 155

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

Bakó Balázs

Mikes János püspöki szolgálata az első világháború alatt 173

Zombori István

Egy politikai karrier indulása. P. Zdravec István 1914–1918 181

Tengely Adrienn

A főkegyúri jog kérdése az első magyar köztársaságban 189

Tóth Tamás

A Tanácsköztársaság a Szentszék szemével (1918–1920) 201

<i>Hegedűs András</i>	
Az Ipolyi-gyűjtemény útja Esztergomba.	215

A HORTHY-KORSZAK EGYHÁZTÖRTÉNETÉBŐL

<i>Csiky Balázs</i>	
Katolikus megújulás a statisztikai adatok fényében	223
<i>Tóth Krisztina</i>	
Modernkori katolicizmus vs. neobarokk államegyház. Mi vezetett Cesare Orsenigo nuncius felszólalásához egy magyar püspökkari konferencián?	243
<i>Grósz András</i>	
A templomi német nyelvhasználat ügye a két világháború közötti Magyarországon	257
<i>Lénár Andor</i>	
Katolikus egyesületi szervezkedés a váci egyházmegyében a két világháború között.	269
<i>Balogh Margit</i>	
Pehm József prelátus és a muraközi országgyarapodás	285

KATOLICIZMUS A KOMMUNISTA DIKTATÚRÁBAN

<i>Soós Viktor Attila</i>	
A Bibliában őrzött 41 dollár egy évet ért. Steixner Antal várpalotai plébános bebörtönzése	301
<i>Fejérdy András</i>	
A Szentszék tárgyalásai a magyar és a csehszlovák kormánnyal (1963–1978). Szempontok az összehasonlító elemzéshez.	317
<i>Mózessy Gergely</i>	
Beszűkített mozgástérben. Shvoy Lajos székesfehérvári püspök és a hatalom 1961–1962 fordulóján.	333

RENDEK ÉS SZERZETESEK

<i>Molnár Antal</i>	
A közép-európai katolicizmus a századfordulón a monarchikus ideálok és a nemzetépítés válaszfútján. A jezsuita rend osztrák–magyar rendtartományának példája	347

Bánkuti Gábor

Közelítések a román jezsuita provincia történetének vizsgálatához 355

Petrás Éva

„Álarcok mögött”. Nagy Töhötöm élete 365

Somorjai Ádám OSB

Békés Gellért OSB, a nyugati magyar bencések előjárója. 373

Rétfalvi Balázs

Egy magyar lazarista Kolumbiában. Ruzsik Vilmos. 387

POLITIKAI PÁLYAFUTÁSOK A 20. SZÁZADBAN

Pritz Pál

Jászi Oszkár helye a magyar történelemben 397

Erdődy Gábor

Demokratikus jogállamiság és parlamentáris demokrácia Antall József politikai filozófiájában 411

FÜGGELÉK

Adriányi Gábor

Önéletrajz 425

Adriányi Gábor szakirodalmi munkássága 428

A kötet szerzői. 463